

SZABÓ ATTILA*

A TRIANONI MAGYARORSZÁG TÖRVÉNYHATÓSÁGI JOGÚ VÁROSAINAK ÉS MEGYESZÉKHELYEINEK OKTATÁSI INTÉZMÉNY ELLÁTOTTSÁGA

THE SUPPLY OF EDUCATIONAL INSTITUTES IN TOWNS WITH RIGHT OF MUNICIPAL AUTHORITY AND IN COUNTY SEATS IN HUNGARY OF TRIANON

ABSTRACT

Having studied the supply of educational institutes of the towns with right of municipal authority we can see that the real borderline – contrary to our hypothesis – was not between the towns with right of municipal authority and county towns and villages, but between the settlements with and without higher educational institutes. Furthermore, we managed to support the evidence that the supply of educational institutes of a settlement was not determined by the legal state of the given settlement, but the demand and potential of the inhabitants, moreover, in case of religious education, it was dominated exclusively by denominational issues.

Examining the supply of educational institutes in towns that became county seats after the Treaty of Trianon, we experienced that as these towns could not show significant social-economic progress parallel with or prior to their administrative advance, the lack of this progress – irrespectively of their position gained in the administration – restrained their educational state (on the level of the dualistic era).

1. Bevezetés

A történeti Magyarország összeomlása az ezeréves gyökerekkel bíró magyar közigazgatási struktúrát is alapjaiban rengette meg. Tucatnyi vármegye és regionális központ rekedt a trianoni határokon kívül, tradicionális központok (határokon innen és túl) váltak egyik napról a másikra excentrikus helyzetű településekké, néhány ezer fős községek kaptak megyeszékhelyi funkciót. E változások még élesebbé tették az ország közigazgatási területbeosztásának – már a történeti Magyarországon is meglevő – aránytalanságait.

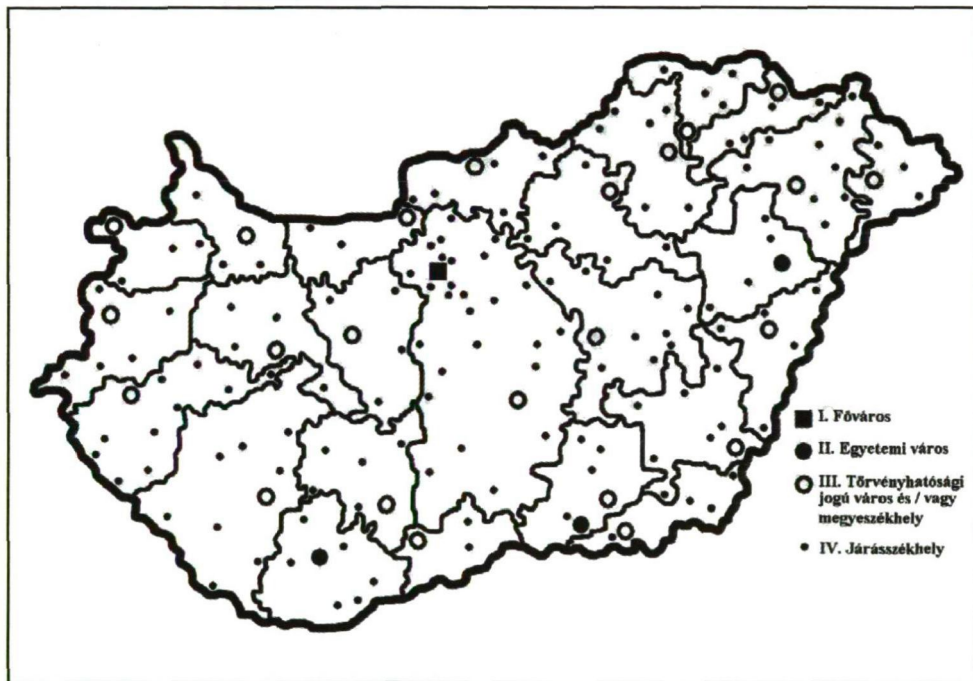
Klebsberg Kuno, a Bethlen-kormányok (1921–1931) nagyhatalmú kultuszminisztere bízva abban, hogy a kulturális decentralizáció pozitív hatással lesz az egyes települések fejlődésére, és azon túl mind a társadalomra, mind a nemzetgazdaságra, egy négy szintű települési hierarchiából kiindulva – a különböző iskolatípusokat adminisztratíván és egyenletesen szétosztva az országban – megrajzolta Magyarország „kulturgeográfiai térképét”. Álláspontja szerint a nemzet kulturális felemeléséhez, felemelkedéséhez – ami meggyőződése szerint a területi revízió előfeltétele volt – szükség van a kulturális decentralizációra, vagy ahogy 1927-ben fogalmazott: „Magyarország kulturgeográfiájának tervszerű kiépítésére”. Az volt az elképzelése, hogy a különböző iskolatípusok – alkalmazkodva a helyi viszonyokhoz és igényekhez – hálózák be az ország egész területét.

* Doktorjelölt, Pécsi Tudományegyetem Földrajzi Intézet. – Igazgató, Zrínyi Miklós Gimnázium, Szakközépiskola, Szakiskola, Szigetvár.

Mert Klebelsberg felfogása szerint a tanító nem csak oktatót, hanem nevelt és megtestesített egy értékrendet is.¹ Miként egy egyetem sem csak előadótermeket jelentett, hanem klinikákat és kutatóintézeteket is.² S mindezek hatása már túllépett az adott iskolával vagy egyetemmel bíró település határán, és érintette mind a társadalmat, mind a gazdaság különböző ágazatait. Klebelsberg abból indult ki, amit a mai geográfia így fogalmaz meg: minden település helyzetét annak földrajzi környezete, népessége, gazdasága és infrastruktúrája – szerves egységet alkotva – együttesen határozza meg. Tehát ha egy adott település bármely szférájában változás áll be, akár fejlődik, akár hanyatlik, az a település többi szférájára is kihat.³

1. térkép. A trianoni Magyarország kultúrgeográfiai térképe

Map 1. Cultural geographic pattern in Hungary after the Trianon Peace Treaty

Forrás: Saját szerkesztés

Klebelsberg kultúrgeográfiai térképének csúcán – az egész országot összefogó központként – Budapest állt. A fővárost a másik három egyetemi város (Debrecen, Pécs, Szeged) követte, mint az úgynevezett magas kultúra központjai. Ezután következtek a törvényhatósági jogú városok és a megyeszékhelyek, mint középiskolai (gimnázium, reáliskola, reálgimnázium, leányközépiskola) városok. Végül a járási székhelyek, melyek mind-egyikéhez polgári iskolát rendelt a miniszter.

Tanulmányunk témájául azért választottuk a törvényhatósági jogú városokat és a megyeszékhelyeket, mert ezek a települések adták a klebelsbergi „kultúrgeográfiai térkép” gerincét (az ország 11 törvényhatósági jogú városából 8 megyeszékhely is volt egyben). Tanulmányunkban két kérdésre keressük a választ:

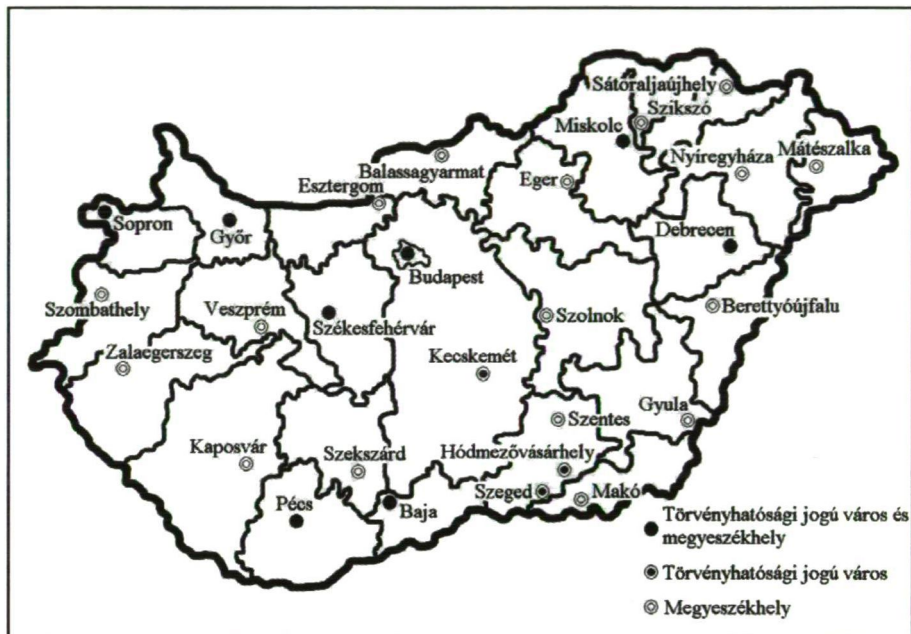
1. Kiemelkedtek-e a törvényhatósági jogú városok az oktatási intézmény ellátottság tekintetében a többi település közül?

2. Fel tudtak-e zárkózni az új megyeszékhelyek az oktatási intézmény ellátottság terén a tradicionális megyeszékhelyek mellé?

Elemzéseinkhez forrásként a Magyar Statisztikai Évkönyv, valamint Magyarország Tiszti Cím- és Névtárának a vonatkozó köteteit használtuk. Az elemzett adatokat részben készen szolgáltatották az évkönyvek, részben – a közölt adatok alapján – magunk számoltuk ki, s alkottunk belőlük táblázatokat és szerkesztettünk belőlük térképeket.

2. térkép. Magyarország törvényhatósági jogú városai és megyeszékhelyei, 1923–1938

Map 2. Towns with right of municipal authority and county seats of Hungary, 1923–1938

Forrás: Saját szerkesztés

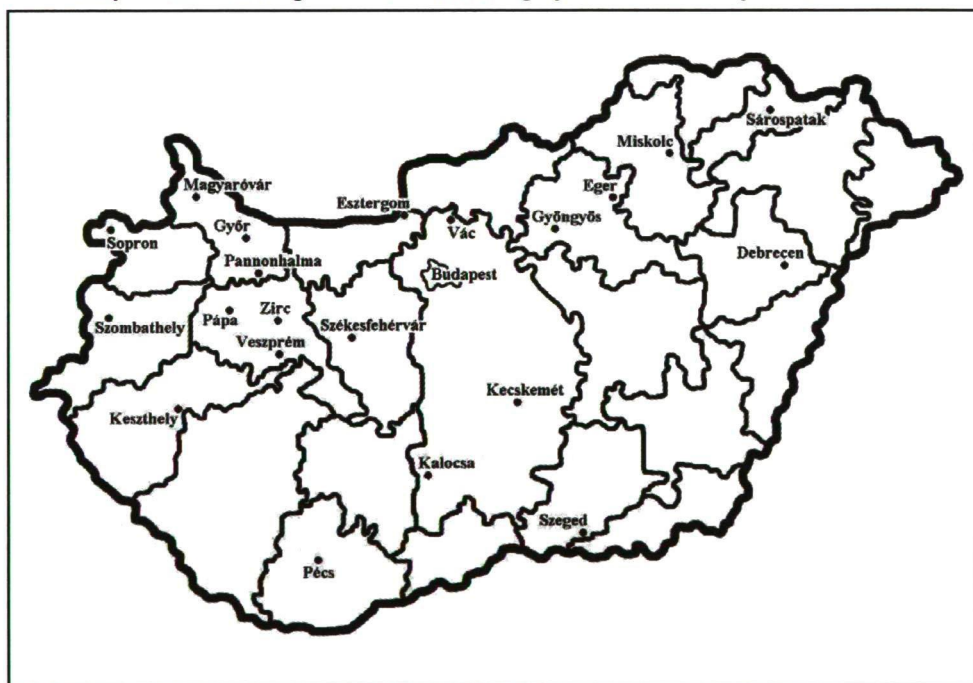
2. A törvényhatósági jogú városok oktatási intézmény ellátottsága

A felsőoktatási intézmény ellátottság tekintetében – mind számban, mind sokszínűségben – magasan Budapest állt az első helyen, majd a 3 vidéki egyetemi város (Debrecen, Pécs, Szeged) következett, s aztán messze lemaradva a többi település. A vizsgált időszakból az 1930/31-es tanévet példaként véve, az ország 11 törvényhatósági jogú városából – Baja és Hódmezővásárhely kivételével – 9-ben (Budapest, Debrecen, Győr, Kecskemét, Miskolc, Pécs, Sopron, Szeged, Szekesfehervár) volt felsőoktatási intézmény. Baja és Hódmezővásárhely főiskola-nélkülisége, az Alföld gyér intézményellátottsága tükrében nem meglepő. Másrészt azt is látnunk kell, hogy a felsőoktatási intézménnyel bíró törvényhatósági jogú városok többsége mindössze 1 – még magyar viszonylatban is kicsi – hittudományi főiskolával (Győr, Szekesfehervár), vagy gazdasági főiskolával (Sopron), vagy jogakadémiával (Kecskemét, Miskolc) rendelkezett. „Igazi”, a mai fogalmaink szerinti felsőoktatási intézmény csak az egyetemi városokban volt, s ez a megállapítás igaz az ország valamennyi felsőoktatási intézménnyel bíró települését vizsgálva (pl. a gyöngyösi hittudományi főiskolának 16, a zircinek 17 hallgatója volt az 1930/31-es tanévben).

A hallgatói létszám tekintetében az egyetemi városok mellett – bár azoktól messze lemaradva – Miskolcot (367 hallgató), Kecskemétet (330 hallgató), a nem törvényhatósági jogú Egert (305 hallgató) és Sopront (238 hallgató) tudjuk kiemelni. A vizsgált időszak során a hallgatók arányát tekintve Budapestnek (1925/26 – 65%, 1930/31 – 57%, 1937/38 – 53%) csökkent, míg a vidéki településeknek, azon belül is főleg az egyetemi városoknak (1925/26 – 21%, 1930/31 – 31%, 1937/38 – 30%) nőtt a szerepe. Az 1930/31-es tanév 16 932 hallgatójának 94%-a folytatta tanulmányait valamelyik törvényhatósági jogú város felsőoktatási intézményében. E mögött azonban olyan szélsőértékek voltak, mint az 5198 hallgatóval bíró budapesti tudományegyetem és a 38 hallgatót számláló székesfehérvári püspöki hittudományi főiskola. Ennek megfelelően, az 1930/31-es tanév 16 932 hallgatójának 88%-a, a 4 egyetemi város intézményeinek egyikében folytatott felsőfokú tanulmányokat. Budapest 3 egyetemének és 9 főiskolájának 9738 (57%), Debrecen 1 egyetemének és 1 főiskolájának 1608 (9%), Pécs egyetemének és 2 főiskolájának 1619 (10%), míg Szeged egyetemének és 2 főiskolájának 2001 (12%) hallgatója volt. Győrben (51 hallgató), Kecskeméten (330 hallgató), Miskolc (367 hallgató), Sopronban (238 hallgató) és Székesfehérváron (38 hallgató) 1 024 fő, tehát mindösszesen a hallgatók 6%-a folytatta tanulmányait.

3. térkép. Magyarország felsőoktatási intézménnyel bíró települései az 1930/31-es tanévben

Map 3. Cities with higher education in Hungary in the academic year of 1930/31

Forrás: Saját szerkesztés

Az 1. táblázatból kitűnik, hogy a felsőoktatási intézmények 64%-ának a törvényhatósági jogú városok adtak otthont. Sőt, ha az átlag 52 hallgatóval bíró hittudományi főiskolákat nem számítjuk, akkor ez az arány 86%. Az 1. táblázat arra is rámutat, hogy a magyarországi felsőoktatási intézmények közel fele hittudományi főiskola volt. Létesítésükben kizá-

rólag felekezeti szempontok és nem az adott települések regionális szerepének erősítése játszott szerepet. Ezért nem meglepő, hogy ezeket többnyire kis- illetve középvárosokban (Eger, Esztergom, Gyöngyös, Kalocsa, Pápa, Szombathely, Vác, Veszprém) és községekben (Pannonhalma, Sárospatak, Zirc) hozták létre. Ezzel együtt fontos megjegyezni azt is, hogy a felsőfokú funkciókat ellátó intézmények közép- illetve kisvárosokba telepítése nem példa nélkül való, az nem csupán a magyar felsőoktatás sajátja.⁴

1. táblázat. A felsőoktatási intézmények száma Magyarországon és azon belül a törvényhatósági jogú városokban az 1930/31-es tanévben

Talbe 1. Number of higher educational institutes in Hungary, and in the towns with right of municipal authority in the school year 1930/31

	Magyarország	Törvényhatósági jogú városok
Egyetem	6	6
Hittudományi főiskola	18	7
Jogakadémia	3	2
Gazdasági főiskola	5	3
Egyéb főiskola	7	7
Összesen	39	25

Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyv 1931.

Nem mehetünk el szó nélkül mellett sem, hogy a nem törvényhatósági jogú, de felsőoktatási intézménnyel bíró települések (Pannonhalma és Zirc kivételével) ugyanazzal az – elemi iskolától a polgári iskolán és a középiskolán át a főiskoláig terjedő – oktatási palettával rendelkeztek, mint a törvényhatósági jogú városok. Sőt, Keszthely és Sárospatak, községként teljesebb oktatási kínálatot tudott nyújtani, mint a törvényhatósági jogú Baja és Hódmezővásárhely. Ebből viszont az következik, hogy a választóvonal nem a törvényhatósági jogú városok valamint a megyei városok és községek között húzódott, hanem a felsőoktatási intézménnyel bíró települések és a felsőoktatási intézménnyel nem bíró települések között.

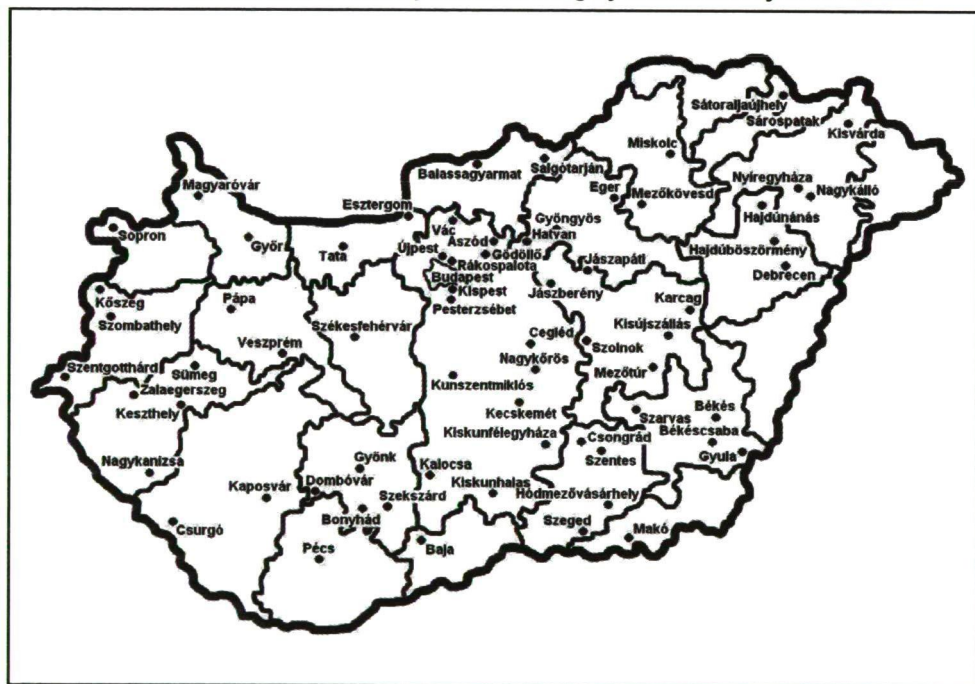
Az 1930/31-es tanévben 161 középiskola működött Magyarországon, melyek közül 86 (53%) volt törvényhatósági jogú városban. Az oktatásnak ezen a szintjén már Baja és Hódmezővásárhely is helyet tudott magának szerezni, előbbi 1, utóbbi 2 középiskolával.

Klebelsberg felfogása és kutúrgeográfiai térképe szerint a középiskola döntően a törvényhatósági jogú városok és a megyeszékhelyek iskolatípusa. E koncepciónak 1930-ban valamennyi törvényhatósági jogú város megfelelt, miként Berettyóújfalu (Bihar vármegye), Mátészalka (Szatmár, Ugocsa és Bereg vármegye) és Szikszó (Abaúj-Torna vármegye) kivételével valamennyi megyeszékhely is. Viszont e három megyének a történelmi székhelye és legfejlettebb részei mellett „iskolavárosai” (Belényes, Beregszász, Kassa, Munkács, Nagybánya, Nagykároly, Nagyvárád, Nagyszalonta, Szatmárnémeti) is a trianoni Magyarország határain túlra kerültek. Így, ezeknek a megyéknek nemcsak a trianoni döntés után kinevezett székhelyén, hanem egyetlen másik településén sem működött középiskola. Ezzel szemben például Budapesten 47 középiskola közül választhattak az arra hivatottak. Aztán Debrecen és Sopron következett a mennyiségi sorrendben a maga 6-6 középiskolájával. Ez utóbbi két település fej-fej mellettisége azért is érdekes, mert Debrecenben (117 275 fő – 1930) több mint háromszor annyian laktak, mint Sopronban (35 895 fő – 1930). Igaz, Debrecen lakosai közül közel másfélszer annyian laktak tanyán (50 441 fő – 1930), mint amennyi Sopron összlakossága volt. Tovább árnyalja a képet, hogy míg Sop-

ronban a keresők 11%-a (1 903 fő), addig Debrecenben a keresők 20%-a (10 951 fő) dolgozott a mezőgazdaságban. S míg Sopronban 98%-os (1930) volt az írni-olvasni tudók aránya a 6 éven felüli népesség százalékában, addig Debrecenben 92% (1930). Ezek az adatok azért fontosak, mert alátámasztják azt a vizsgált időszakra vonatkozó evidenciát, miszerint egy adott település közoktatási intézmény ellátottságát az ott élők igénye és lehetősége határozta meg. Ezek fényében viszont már egyáltalán nem meglepő, hogy Sopronban ugyanannyi középiskola működött, mint a több mint háromszor akkora népességgel bíró Debrecenben. Arról pedig már ne is beszéljünk, hogy Sopron legalább olyan régi iskolaváros, mint Debrecen. Ugyanis a soproni evangélikus líceumot (1557) lényegében egy időben alapították a debreceni református kollégiummal (1549). S hogy az iskolaalapítás tekintetében mennyire a lakosság igényein és lehetőségein volt a hangsúly, és nem annak lélekszámán, azt az is jól mutatja, hogy miközben Sopronban volt a második legtöbb középiskola, aközben Sopron volt a második legkisebb törvényhatósági jogú város.

4. térkép. Magyarország középiskolával bíró települései az 1930/31-es tanévben

Map 4. Settlements with secondary school in Hungary in the school year of 1930/31

Forrás: Saját szerkesztés

Az 1930/31-es tanévben 378 polgári iskola működött Magyarországon, melyek közül 112 (30%) volt törvényhatósági jogú városban, a legtöbb Budapesten (70), a legkevesebb Kecskeméten (2) és Székesfehérváron (2).

3. A megyeszékhelyek oktatási intézmény ellátottsága

Az 1920. június 4-én aláírt trianoni békeszerződés értelmében, az új határok a történeti Magyarország 25 vármegyéjén (Pozsony, Győr, Komárom, Esztergom, Hont, Nógrád, Gömör és Kishont, Abaúj-Torna, Zemplén, Ung, Szabolcs, Bereg, Ugocsa, Szatmár, Bihar, Arad, Csanád, Csongrád, Torontál, Bács-Bodrog, Baranya, Zala, Vas, Sopron, Moson) gázoltak keresztül. A csonka vármegyék közül Zala volt a legnagyobb (4 877 km²), Ugocsa – melyből 0,1 km²-nyi lakatlan terület maradt a trianoni Magyarország része – a legkisebb. E 25 vármegyéből 12-nek (Baranya, Csanád, Csongrád, Esztergom, Győr, Moson, Nógrád, Sopron, Szabolcs, Vas, Zala, Zemplén) a trianoni Magyarországon maradt a székhelye, 10 vármegye (Abaúj-Torna, Arad, Bács-Bodrog, Bereg, Bihar, Gömör és Kishont, Hont, Szatmár, Torontál, Ung) történeti székhelyének elvesztéséből adódóan új megyeszékhelyet kapott, a Duna két oldalán elterülő Komárom határeset volt, míg 2 vármegye (Pozsony és Ugocsa) esetében nem maradt megyeszékhellyé tehető település a trianoni határokon belül. A 10 új megyeszékhely (Baja – Bács-Bodrog, Berettyóújfalu – Bihar, Elek – Arad, Kiszombor – Torontál, Mátészalka – Szatmár, Nagymaros – Hont, Putnok – Gömör és Kishont, Szikszó – Abaúj-Torna, Tárpa – Bereg, Záhony – Ung) közül egyedül Baja rendelkezett városi ranggal. Az új megyeszékhelyek részben nem tudtak mit, részben nem akartak semmit kezdeni a hirtelen jött ranggal. Nem tudtak mit kezdeni vele, hiszen nem erre voltak „szocializálva”, ugyanakkor a „Csonka Magyarország nem ország, egész Magyarország mennyország!” valamint a „Nem! Nem! Soha!” jelszavakban összegződő nemzeti célok az ideiglenesség reményét és érzetét keltették bennük, így ennek okán sem akartak semmit kezdeni új funkciójukkal. Szemlélteti a trianoni döntés és az abból adódott helyzet abszurditását, hogy pl. a Kassa által hagyott úr kitöltésére Szikszó, míg a Nagyvárad által hagyottéra Berettyóújfalu tűnt a legalkalmasabbnak vagy, hogy míg Ung vármegye területe 16 km² volt, addig Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyéé 12 963 km². Ezen állapotok tarthatatlansága, s legalább részbeni megszüntetése inspirálta az 1923. évi XXXV. törvénycikk megszületését. Ennek eredményeként jöttek létre a „közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék”, az „egyelőre egyesített” kifejezéssel is hangsúlyozandó az ideiglenesség állapotát. Így viszont megmaradtak a közigazgatási struktúra aránytalanságai, pl. Abaúj-Torna vármegye 1 679 km²-nyi területével szemben Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye területe 12 963 km² volt. Hogy Budapest túlsúlyáról vagy az ún. ellenpólus-városok ellensúlytalanságának problémájáról már ne is beszéljünk. Hogy miközben Budapest Európa egyik legmodernebb városa és legjelentősebb ipari, banki, kereskedelmi, tudományos és kulturális központja volt, aközben az ország második legnépesebb városa az a Szeged volt, amelynek egyharmadnyi lakossága tanyán élt.

Az 1923. évi XXXV. törvénycikk az alábbi – „közigazgatásilag egyelőre egyesített” – vármegyék létrehozását írta elő: Győr, Moson és Pozsony (Győr), Komárom és Esztergom (Esztergom), Nógrád és Hont (Balassagyarmat), Borsod, Gömör és Kishont (Miskolc), Szatmár, Ugocsa és Bereg (Mátészalka), Szabolcs és Ung (Nyíregyháza), Csanád, Arad és Torontál (Makó). Így az államhatárok változásából kifolyólag átmenetileg megyeszékhelyi funkciót szerző Nagymaros (Hont), Putnok (Gömör és Kishont), Tárpa (Bereg), Záhony (Ung), Elek (Arad) és Kiszombor (Torontál) mellett, a tradicionális Magyaróvár (Moson) és a „határeset” Komárom (Komárom) is elvesztette megyeszékhelyi funkcióját. Tehát összességében Bajának (Bács-Bodrog), Berettyóújfalunak (Bihar), Mátészalkának (Szatmár, Ugocsa és Bereg) és Szikszónak (Abaúj-Torna) sikerült hosszabbtávon is megőriznie új rangját. Ezért irányul vizsgálatunk is csupán erre a négy településre.

2. táblázat. A Trianon után megyeszékhelyi rangot kapott települések oktatási intézmény ellátottsága 1918-ban és 1938-ban**Table 2. Supply of educational institutes in the county seats appointed after Trianon in 1918, 1938**

	Baja		Berettyóújfalu		Mátészalka		Szikszó	
	1918	1938	1918	1938	1918	1938	1918	1938
Polgári isk.	+	+	+	+	+	+	–	+
Középiskola	+	+	–	–	–	–	–	–
Főiskola	–	–	–	–	–	–	–	–

Forrás: Magyarország Tiszti Cím- és Névtára 1938.

A megyeszékhelyeket vizsgálva, ha elfogadjuk evidenciának a Tóth József által szerkesztett tetraéder modell, valamint azt hogy egy adott település közoktatási intézmény ellátottságát az ott élők igénye és lehetősége határozza meg, akkor ennek reciprokaként, az adott település közoktatási intézmény ellátottságának változásából a település társadalmi-gazdasági fejlődésére is következtethetünk. Így abból, hogy a vizsgált települések a szikszói polgári iskolát leszámítva nem gyarapodtak új iskolatípussal, arra következtetünk, hogy a vizsgált településeken a társadalmi igények és lehetőségek megrekedtek az évtizedekkel korábbi szinten. Ezért az ott élők nem igényeltek, nem igényelhettek más iskolatípust, mint a már meglévő polgári ill. középiskolát. A négy vizsgált településen, az oktatási intézmény ellátottság tekintetében egyedül Szikszón figyelhető meg némi előrelépés – az elemi oktatás részét képező – polgári iskola alapítása révén. Ezzel, az oktatási intézmény rendszer viszonylatában Szikszónak sikerült felzárkóznia Berettyóújfalu és Mátészalka szintjére, de nem tovább. Viszont a másik három település 1938-ban ugyanazt az oktatási kínálatot tudta nyújtani, mint évtizedekkel korábban. Ez pedig a tradicionális megyeszékhelyekhez viszonyítva – Baja kivételével – számottevő lemaradást mutatott.

A polgári iskola szerepét és súlyát mutatja, hogy ebben az iskolatípusban döntően a kisbirtokosok, kisiparosok és kiskereskedők taníttatták gyermekeiket. Ők voltak azok a szülők, akik gyermekeiknek az elemi iskolánál már magasabb műveltséget igényeltek, viszont nem tudták, illetve nem kívánták igénybe venni a felsőoktatásra felkészítő középiskolát. Gyermekeik a polgári iskolában olyan gyakorlati (pl. könyvvitel, közgazdasági- és jogi ismeretek, mezőgazdasági- és ipari ismeretek) képzést kaptak, amely a hivatali állásba jutás előfeltétele volt, ez pedig adott esetben utat nyithatott a család társadalmi felemelkedésének. Ugyanakkor – s az adott körülmények között ez sem volt mellékes – az iskoláztatás költségei még nem ütöttek betörmhetetlen réseket a családi költségvetésben. A lányok esetében a polgári iskolai végzettség különös hangsúlyt kapott. Ugyanis azok a lányok, akik a polgári iskola után kereső pályára léptek, a jövedelmük révén partiképeesebbé, vagy akár önállóvá is válhattak. A polgáristákból többnyire banki- és takarékpénztári alkalmazottak, hivatalnokok, gépírók, bolti eladók lettek.

4. Összefoglalás

Amennyiben a 11 törvényhatósági jogú várost egységként kezeljük, akkor elmondhatjuk, hogy minél kisebb volt országosan az adott iskolatípus előfordulás-gyakorisági értéke, annál inkább kiemelkedtek a törvényhatósági jogú városok az ezen intézménnyel bíró települések sorából: a 39 felsőoktatási intézmény 64%-ának, a 161 középiskola 53%-ának, a 378 polgári iskola 30%-ának adtak otthont a törvényhatósági jogú városok. Azonban ha a számok mögé nézünk, azt látjuk, hogy a választóvonal nem a törvényhatósági jogú városok, valamint a

megyei városok és községek között húzódott, hanem a felsőoktatási intézménnyel bíró települések és a felsőoktatási intézménnyel nem bíró települések között. Emellett sikerült alátámasztanunk azt az evidenciát, miszerint egy adott település közoktatási intézmény ellátottságát nem a település jogállása, hanem az ott élők igénye és lehetősége határozta meg, sőt, az egyházi felsőoktatás esetében kizárólag a felekezeti szempontok domináltak.

Azt hogy a vizsgált (megyeszékhellyé lett) településeknek a közigazgatásban szerzett pozíciója nem egy permanens fejlődés újabb állomása, hanem egy adminisztratív döntés eredménye volt, jól mutatja, hogy az igazgatás terén való előrelépésükkel párhuzamosan, vagy azt megelőzően ill. követően nem tudtak felmutatni számottevő társadalmi-gazdasági fejlődést, melynek elmaradása az oktatási palettájukat is megmerevítette.

JEGYZETEK

1. Klebelsberg Kunó (1928): Magyarország a világ ítélőszéke előtt. In. Klebelsberg Kunó: Neonacionalizmus. Athenaeum. Budapest. 15–19. old.
2. Klebelsberg Kunó (1927): Az Alföld egészsége és műveltsége. In. Klebelsberg Kunó: Gróf Klebelsberg Kunó beszédei, cikkei és törvényjavaslatai 1916–1926. Athenaeum. Budapest. 352–355. old.
3. Tóth József (1981): A településhálózat és a környezet kölcsönhatásának néhány elméleti és gyakorlati kérdése. Földrajzi Értesítő. 1981/2–3. szám. 267–291. old.
4. Kőszegfalvi György–Loydl Tamás (1999): Településfejlesztés. ELTE Eötvös Kiadó. Budapest. 59–68. old.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Beluszky Pál (1973): Adalékok a magyar településhierarchia változásaihoz, 1900–1970. Földrajzi Értesítő. 1973/1. szám. 121–142. old.
- Beluszky Pál (1999): Magyarország településföldrajza. Dialóg Campus Kiadó. Budapest–Pécs.
- Frisnyák Sándor (1990): Magyarország történeti földrajza. Tankönyvkiadó. Budapest.
- Hajdú Zoltán (1983): A Dél-Dunántúl központi jellegű településeinek vonzaskörzet-rendszere az 1920-as években. Földrajzi Értesítő. 1983/1. szám. 49–80. old.
- Hajdú Zoltán (2001): Magyarország közigazgatási földrajza. Dialóg Campus Kiadó. Budapest–Pécs.
- Klebelsberg Kunó (1927): Gróf Klebelsberg Kunó beszédei, cikkei és törvényjavaslatai 1916–1926. Athenaeum. Budapest.
- Klebelsberg Kunó (1928): Neonacionalizmus. Athenaeum. Budapest.
- Klebelsberg Kunó (1929): Küzdelmek könyve. Athenaeum. Budapest.
- Klebelsberg Kunó (1930): Jöjjetek harmincas évek! Athenaeum. Budapest.
- Klebelsberg Kunó (1931): Világválságban. Athenaeum. Budapest.
- Klebelsberg Kunó (1932): Utolsó akkordok. Athenaeum. Budapest.
- Kovács Zoltán (1990): A határ menti területek központhálózatának átalakulása az első világháború utánól napjainkig. Földrajzi Közlemények. 1990/1–2. szám. 3–16. old.
- Kőszegfalvi György (1975): A szellemi élet szerepe a városfejlesztésben. Területi Statisztika. 1975/6. szám. 557–570. old.
- Kőszegfalvi György–Loydl Tamás (1999): Településfejlesztés. ELTE Eötvös Kiadó. Budapest.
- Ladányi Andor (2000): Klebelsberg felsőoktatási politikája. Argumentum Kiadó. Budapest.
- Mann Miklós (1997): Oktatáspolitikusok és koncepciók a két világháború között. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum. Budapest.
- Romsics Ignác (2002): Magyarország története a XX. században. Osiris Kiadó. Budapest.
- Szekfü Gyula (1934): Három nemzedék és ami utána következik. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. Budapest.
- T. Kiss Tamás (1998): Állami művelődéspolitikai az 1920-as években. MMI-Mikszáth Kiadó, Budapest.
- Tóth József (1981): A településhálózat és a környezet kölcsönhatásának néhány elméleti és gyakorlati kérdése. Földrajzi Értesítő. 1981/2–3. szám. 267–291. old.